

FIGURINE ANTROPOMORFE APARTINÎND CULTURII VINÇA DESCOPERITE LA ZORLENȚU MARE

DE

EUGEN COMȘA ȘI OCTAVIAN RĂUȚ (REȘIȚA)

Figurinele antropomorfe din așezările culturii Vinča au atras de mult atenția specialiștilor care se ocupă cu problemele neoliticului din sud-estul Europei¹. Cercetătorii noștri și-au adus contribuția la studierea problemei plasticii vinčiene², dar participarea lor a fost mai redusă datorită faptului că pînă de curînd s-au făcut puține săpături în așezările purtătorilor culturii Vinča de pe teritoriul Banatului și Olteniei. De-abia în ultimii ani s-au obținut unele rezultate remarcabile în studierea acestei culturi prin săpăturile de la Parța³, Zorlențu Mare și Liubcova⁴. Din cuprinsul așezărilor amintite (locuite în decursul diferitelor faze ale culturii) s-au scos la iveală numeroase figurine antropomorfe a căror studiere aduce date noi cu privire la caracteristicile și evoluția plasticii neolitice din această parte a Europei.

În cele ce urmează ne vom referi la figurinele antropomorfe descoperite — împreună cu celelalte categorii de materiale — în cuprinsul stratului de cultură Vinča din așezarea de la Zorlențu Mare, jud. Caraș-Severin. Așezarea se află la circa 4 km nord de comună, pe locul

¹ Lucrările principale privind clasificarea figurinelor antropomorfe din cultura Vinča sînt: M. Vasić, *Preistoriska Vinča*, vol. III, Beograd, 1936; Milutin V. Garašanin, *Ilronologija vinčanske grupe*, Ljubljana, 1951, p. 15—17, 37—44, 61—65; Josip Korošec, *Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji*, I, în *Arheološki radove i rasprave*, vol. I, Zagreb, 1959, p. 61—117, XXVI pl.; Josip Korošec, *Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji*, II, în *Arheološki radove i rasprave*, vol. II, Zagreb, 1962, p. 103—174; Dragoslav Srejović, *Neolithic anthropomorphic figurines from Jugostavia*, în *JPEK*, 21, 1964/1965, Berlin, p. 28—41 și pl. 17—22.

² D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 28—30; Vladimir Dumitrescu, *Semnificația și originea unui tip de figurine feminine descoperite la Rast*, în *SCIV*, VII, 1956, 1—2, p. 95—115; idem, *Din nou despre figurinele bicefale*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 307—308.

³ Săpături efectuate de Marius Moga. Materialele sînt inedite și se păstrează la Muzeul Banatului din Timișoara.

⁴ Eugen Comșa, *Date despre cultura Vinča în zona Porților de Fier*, publicat de Academia Republicii Socialiste România, Grupul de cercetări complexe Porțile de Fier, Comunicări, Seria arheologică, III, Craiova, 1967, p. 3—23.

numit „Codru”. Complexul este cunoscut prin cercetări de suprafață încă din secolul trecut, dar săpături arheologice s-au efectuat între anii 1962—1964⁵, într-un punct situat la circa 600 m vest de Dealul Giurii lângă o încrucișare de drumuri. Stratul cuprinzând materiale arheologice are în medie 1,40 m grosime. La baza depunerilor se găsește un strat subțire cu urme de locuire și piese specifice culturii Starčevo-Criș. Stratul de cultură reprezentativ s-a format în cursul locuirii purtătorilor culturii Vinča. Acesta a fost subîmpărțit în câteva niveluri cu materiale caracteristice din două faze din evoluția culturii.

În așezarea de la Zorlențu Mare, la diferite adâncimi, au fost descoperite aproape 100 de figurine antropomorfe întregi sau fragmentare, pe care le prezentăm pe grupe cronologice:

I. Majoritatea pieselor s-au scos la iveală din nivelurile conținând materiale din faza mai veche, reprezentativă pentru așezare. Figurinele înfățișează numai un personaj feminin în picioare⁶. În funcție de forma corpului, grupăm figurinele studiate în câteva categorii principale:

A. Figurinele cu corpul cilindric⁷:

1. Unele sînt svelte, înalte, cu minile indicate lateral (fig. 1/1—8), avînd forma spatelui specifică⁸.

2. Cîteva piese au redat numai brațele lateral. La marginea superioară a măștii au două prelungiri, ca niște coarne (fig. 1/15,16), scurte și late la bază⁹.

3. Una dintre ele este foarte stilizată (fig. 1/17) și are redată numai masca. Minile nu sînt indicate¹⁰.

B. Figurinele cu corpul avînd în secțiune forma ovală¹¹:

1. Majoritatea sînt scunde, masive (fig. 2/1, 5—14). Minile sînt indicate lateral. Șoldurile sînt înfățișate prin lărgiri în părți și în spate¹².

2. Altele sînt svelte, cu brațele mai lungi, întinse lateral (fig. 3/5—9,11). Șoldurile au linia de margine arcuită¹³.

⁵ Săpăturile au fost efectuate de Octavian Răuț, cu fondurile Muzeului de istorie din Reșița.

⁶ În funcție de clasificarea lui M. Vasić, figurinele de la Zorlențu Mare se încadrează în categoria I, după clasificarea lui M. Garašanin (*op. cit.*, p. 16) în categoria A, iar după aceea a lui J. Korošec (*op. cit.*, I, p. 88) în categoria I.

⁷ Corespund categoriei A 1 (M. Garašanin, *op. cit.*, p. 16), respectiv categoriei I a (J. Korošec, *op. cit.*, I, p. 90).

⁸ Corespund categoriilor A 1 a (M. Garašanin, *op. cit.*, p. 16) sau celor din grupul 2 (J. Korošec, *op. cit.*, I, p. 98).

⁹ Figurine cu „coarne” sînt documentate și la Vinča între 8 și 4 m adîncime (de exemplu: M. Vasić, *op. cit.*, III, pl. CXXVIII, fig. 593 și la J. Korošec, *op. cit.*, pl. XXXVII/4 și p. 162—163).

¹⁰ O piesă asemănătoare, mai scundă, cu masca mai mare, s-a găsit la Vinča (M. Vasić, *op. cit.*, pl. VIII, fig. 30).

¹¹ Corespund categoriilor A 2 a și A 3 (M. Garašanin, *op. cit.*, p. 16) și grupului 9 (J. Korošec, *op. cit.*, I, p. 94).

¹² Piese asemănătoare s-au găsit la Vinča (M. Vasić, *op. cit.*, pl. XVI, fig. 78 și pl. XXVII, fig. 83).

¹³ Figurine asemănătoare găsite la Vinča mai jos de 8 m sînt atribuite fazei Vinča A (de exemplu: M. Vasić, *op. cit.*, pl. V, fig. 15). Ele sînt încadrate în grupul 6 de către J. Korošec, *op. cit.*, p. 93.

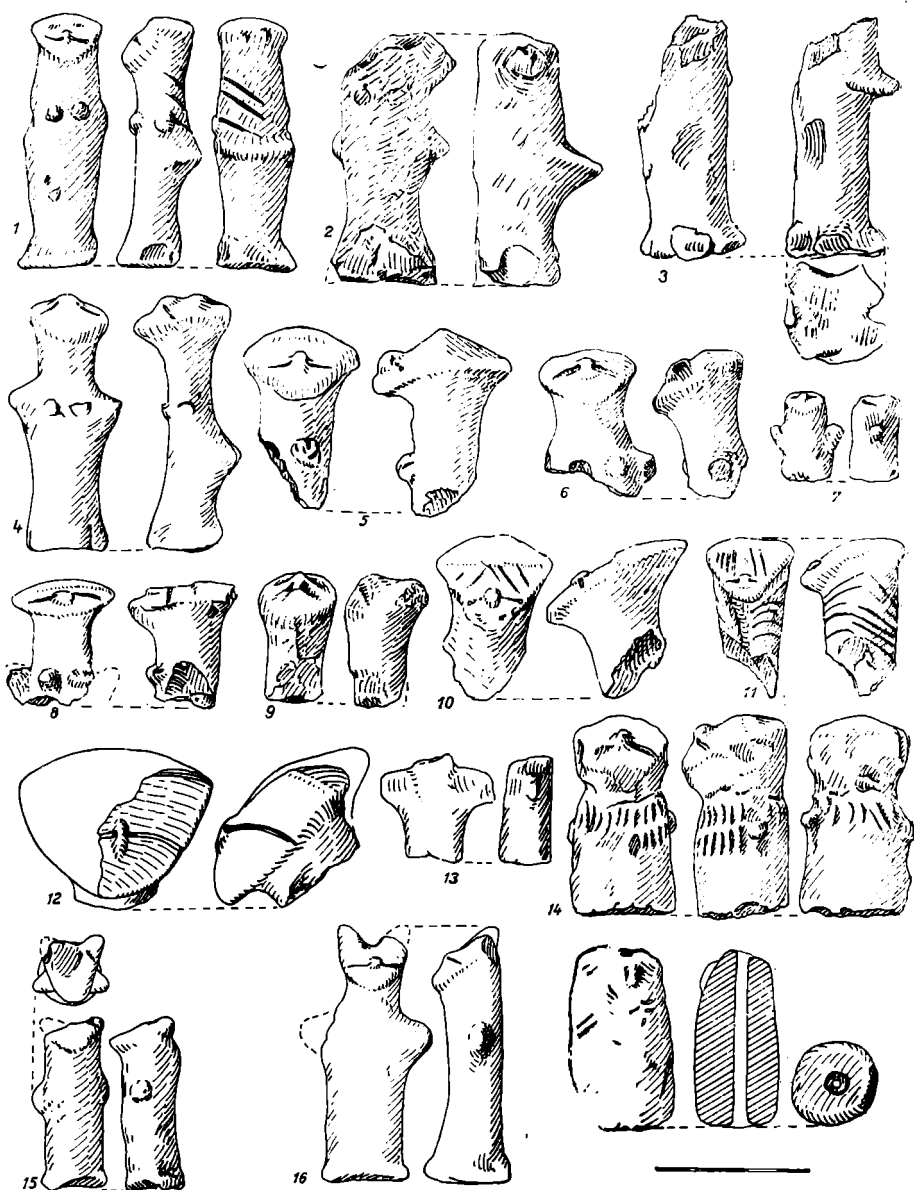


Fig. 1. — Figurine feminine descoperite la Zorlențu Mare (cultura Vinča, faza Zorlențu Mare).

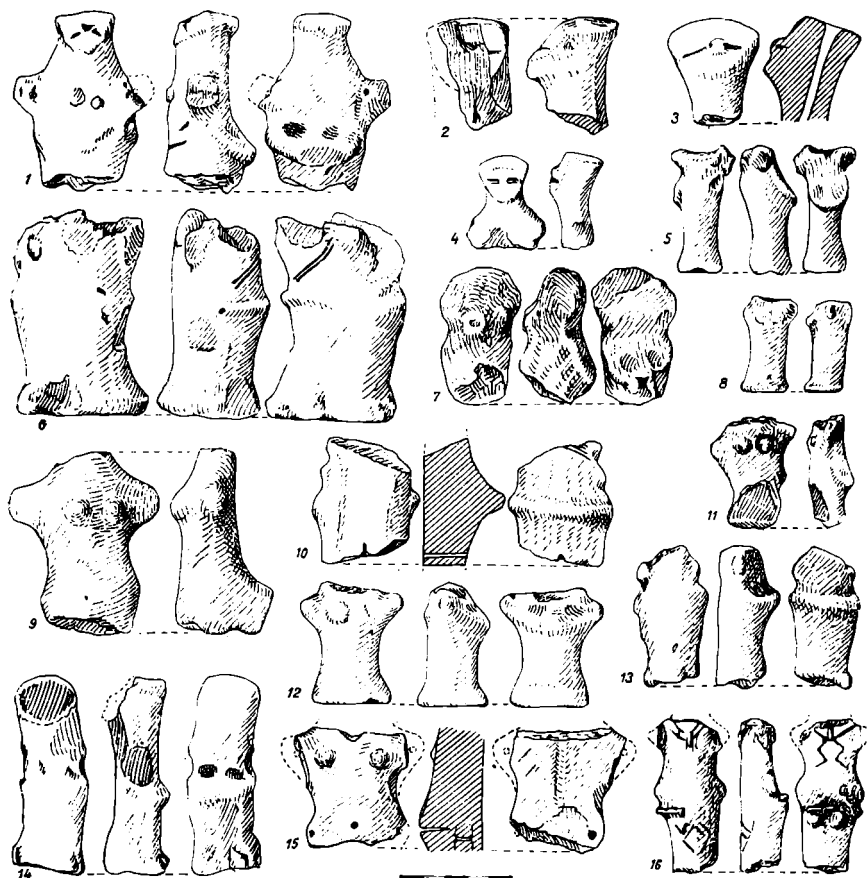


Fig. 2. — Figurine feminine descoperite la Zorlențu Mare (cultura Vinča, faza Zorlențu Mare).

3. O figurină are corpul și partea inferioară cu secțiune ovală. De la briu în jos este ornamentată cu caneluri ¹⁴ (fig. 3/10).

În unele cazuri, deosebirea tipologică între cele două categorii principale este greu de făcut.

La toate variantele descrise (cu excepția ultimei) partea inferioară este cilindrică, lătită la bază, ca un soclu mic, rotund (unul singur este cruciform neregulat), pe care pot fi așeza tevertical. Linia despărțitoare a picioarelor nu este indicată.

Ținem să remarcăm că la figurinele antropomorfe din cultura Vinča forma cilindrică a corpului s-a menținut vreme îndelungată în cursul primelor faze de evoluție și de aceea — în stadiul actual al cercetărilor — considerăm că numai forma corpului nu poate servi drept criteriu

¹⁴ În funcție de materialele de la Vinča publicate de M. Vasić rezultă că figurinele cu decor canelat sînt cunoscute din nivelul corespunzător fazei B 1 (M. Vasić, *op. cit.*, pl. XXV, fig. 130, în privința formei figurina este deosebită de a noastră). Decorul canelat pe figurine se menține și pe cele din faza Ornița.

cronologic pentru perioada de început a culturii. Un element mai important pentru clasificarea figurinelor și mai ales în vederea datării lor îl constituie forma capului și caracteristicile sale¹⁵. Figurinele feminine de la Zorlențu Mare, deși se deosebesc adesea în ceea ce privește modelarea corpului, au capetele cu forme asemănătoare, specifice. Din totalul de 50 de figurine întregi sau fragmentare din perioada veche, numai la 18 piese s-a păstrat capul, avînd pe față o mască. Multe au pe creștet o fațetă, puțin bombată, orizontală sau oblică (de exemplu : fig. 1/1,5). Se cuvine subliniată observația că totdeauna în dreptul creștetului există cîte o prelungire mică spre ceafă¹⁶. Oricum ar fi fost modelat corpul figurinelor, masca de pe fața lor este, în perioada dată, de formă triunghiulară cu laturile arcuite¹⁷. În raport cu fața ea are o poziție variabilă. Planul ei are de regulă o înclinare mare, ajungînd într-un caz cu suprafața orizontală (fig. 1/8), cîteodată înclinarea este mică. Marginea de sus a măștii este arcuită moderat și de cele mai multe ori corespunde cu linia creștetului. Numai la cîteva piese creștetul este cu puțin mai înalt decît marginea măștii. Totdeauna aceasta are fruntea lată (fig. 1/5) sau foarte lată¹⁸ (fig. 1/11). La toate măștile la care ne referim, nasul este ca o *proeminență mică, rotundă* (de exemplu : fig. 1/1,4—6 și altele), rar ovală pe verticală (fig. 3/8), plasată pe mijlocul sau pe partea inferioară a măștii¹⁹. Ochii sînt redați numai ca niște linii incizate, subțiri de obicei (fig. 1/4,6,8 și altele), oblice (cu extremitățile dinspre marginile măștii înclinate în jos)²⁰, rar orizontale, (fig. 1/5) făcute în dreptul mijlocului nasului²¹. La nici o figurină nu este indicată gura. Totdeauna marginea dinspre bărbie a măștii este arcuită. Fără nici o excepție linia cefeii este arcuită.

Ca raritate menționăm un grup de figurine cu capul stilizat, avînd masca cu înclinare accentuată și cu gît subțire. Capul împreună cu gîtul au fost modelate în așa fel încît se aseamănă ca formă cu o ciupercă²² (fig. 1/4—6).

Gîtul figurinelor obișnuite este masiv, mai lat la partea inferioară (de exemplu : fig. 2/1). La o singură piesă capul este redat în continuarea corpului (fig. 1/17). De regulă brațele sînt stilizate și înfățișate prin două prelungiri scurte, laterale, cu linia de margine arcuită (de exemplu : fig. 1/4,6, 7 și altele). Adesea mîinile sînt perforate (fig. 2/1,15; fig. 3/4,7) orizontal (au cîte un orificiu)²³. În trei cazuri prelungi-

¹⁵ Caracteristicile formei capului figurinelor Vinça au fost studiate amănunțit de către M. Garașanin și mai ales de J. Korošec.

¹⁶ Ca analogii pentru forma capului menționăm piesele de la Vinça reproduse de M. Vasić, *op. cit.*, pl. XI, fig. 50 și pl. XXI, fig. 105.

¹⁷ Ca formă, măștile figurinelor de la Zorlențu Mare se aseamănă cu cele de pe căpșoarele de figurine grupate în categoriile 1—3 din faza Vinça A, după clasificarea lui J. Korošec, *op. cit.*, p. 95.

¹⁸ Analogii la Vinça (de exemplu : M. Vasić, *op. cit.*, pl. XVII, fig. 82 ; pl. XX, fig. 103).

¹⁹ În cuprinsul complexului de la Vinça, figurinele avînd nasul redat astfel sînt documentate în nivelurile corespunzătoare fazelor Vinça A și B 1 (de exemplu : M. Vasić, *op. cit.*, pl. XIII, fig. 62, pl. XX, fig. 103 piese atribuite fazei Vinça A și pe figurina din pl. XXIX, fig. 142, atribuită fazei Vinça B 1).

²⁰ Analogii la Vinça (de exemplu : M. Vasić, *op. cit.*, pl. III, fig. 9, pl. VI, fig. 22).

²¹ Analogii la Vinça (de exemplu : M. Vasić, *op. cit.*, pl. XXI, fig. 105).

²² Forme similare la Vinça (*ibidem*, pl. X, fig. 38).

²³ Analogie la Vinça (*ibidem*, pl. VII, fig. 27).

rile mâinilor au câte un vîrf îndreptat în sus (fig. 3/1,3). Două figurine au mâinile modelate în chip deosebit, ca două prelungiri regulate, de formă patrulateră : la una mâinile sînt întinse lateral ²⁴ (fig. 3/11), la a doua

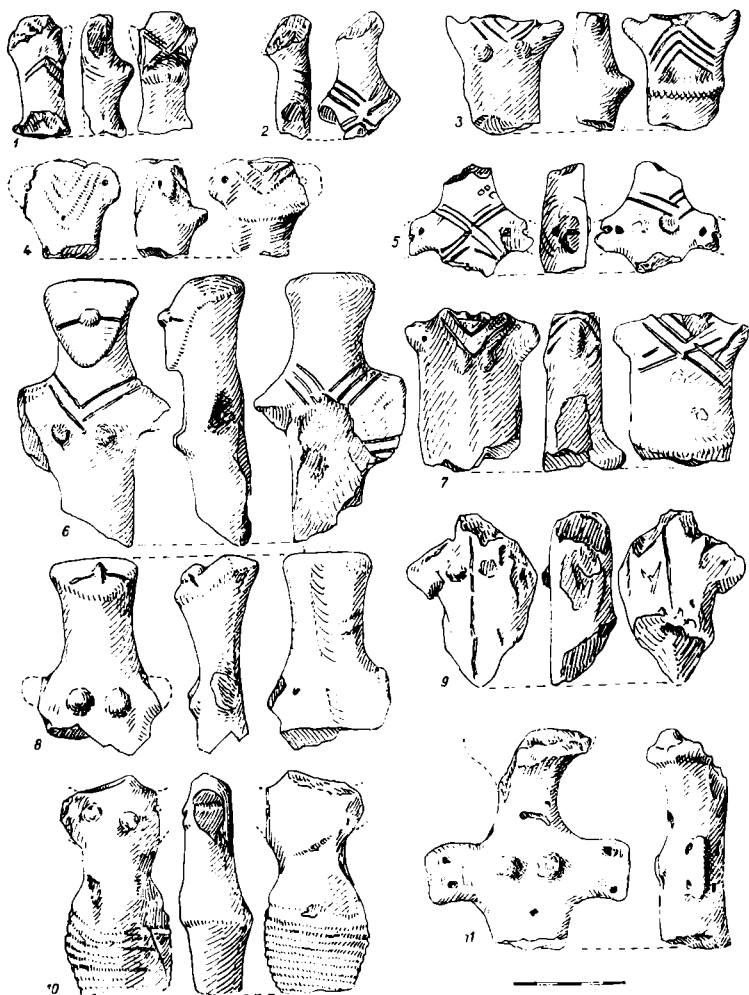


Fig. 3. — Figurine feminine descoperite la Zorlențu Mare (cultura Vinča, faza Zorlențu Mare).

sînt lăsate în jos ²⁵ (fig. 3/5). La ambele piese, în fiecare mînă s-au făcut câte două orificii : într-un caz grupate pe verticală (fig. 3/11), iar în al doilea pe orizontală (fig. 3/5). O figurină a avut mâinile modelate în relief, s-a păstrat însă numai o parte a uneia dintre ele (fig. 3/9).

²⁴ Analogii la Vinča, în faza Vinča A, dar cu brațele neperforate (*ibidem*, pl. XII, fig. 54 și pl. XV, fig. 69, pl. XIX, fig. 95).

²⁵ Analogii la Vinča, în faza Vinča A, piesele au însă câte un orificiu în fiecare mînă (*ibidem*, pl. XXI, fig. 105).

Sexul figurinelor este indicat numai prin sîni, slab reliefați. Majoritatea pieselor au spatele ca un plan neted, care se arcuiește înspre zona feselor²⁶ (de exemplu : fig. 1/2,3). Marginea inferioară a planului este rotunjită. Uneori pe porțiunea de jos a planului amintit s-au făcut cîte două adîncituri rotunde, superficiale, cu vîrfurile degetului (fig. 2/1,5,14). O astfel de modelare a spatelui este caracteristică numai pentru figurinele din cursul primelor faze ale culturii Vinča. Două dintre figurinele descrise au pe spate cîte o sănțuire îngustă, longitudinală, coborînd de la creștet pînă la brîu (fig. 2/15 ; fig. 3/8).

Majoritatea figurinelor prezentate sînt neornamentate, unele au un decor alcătuit din linii incizate sau mai rar din benzi în relief. Din comparația pieselor ornamentate rezultă uniformitatea, canonizarea decorului din linii incizate, ceea ce ne permite considerarea lui ca cel de-al doilea element cronologic al seriei analizate. Ne referim în principal la decorul de pe spatele figurinelor, compus de obicei din cîte patru grupuri de 3 linii paralele, incizate (fig. 3/1, 2, 5, 7), dispuse în X²⁷. Uneori cîte un astfel de grup de linii a fost trasat continuu de la umeri pînă la șold (fig. 3/5), iar celelalte două grupuri de linii se sprijină pe prima grupă oblică. Pe spatele unei figurine din dreptul umerilor în jos sînt trasate patru linii paralele în unghi cu vîrfurile în sus (fig. 3/3). La partea superioară se văd două grupe de cîte două linii oblice spre umeri. În față, pe pieptul acestor figurine sînt trasate cîte două grupuri de linii oblice ca un fel de șiraguri (fig. 3/3—7). Figurinele cu capul modelat ca o ciupercă prezintă următoarea caracteristică : pe fruntea măștilor s-a trasat cîteodată, în dreapta și în stînga nasului, cîte un grup de cîteva linii oblice (fig. 1/10,11). Pe gîtul unei figurine de același tip sînt incizate mai multe linii orizontale și oblice, paralele (fig. 1/11). Atrage atenția o figurină care are decor incizat și în relief (fig. 2/16). În jurul gîtului ei este reprezentat un șirag, la aceeași piesă păstrîndu-se parțial un fel de brîu redat în relief. În față, mai jos de el se observă un grup de linii incizate, care ar putea reprezenta foarte stilizat un chip de om. Pe spatele altor cîteva figurine sînt trasate cîte două sau trei linii oblice, paralele, izolate (de exemplu : fig. 2/6). Menționăm și o piesă stilizată care are în jurul gîtului un șir de adîncituri verticale, făcute cu unghia (fig. 1/4). Alături, mai jos, se vede o parte dintr-un al doilea șir de adîncituri similare. Cîte o linie verticală care coboară de la gît s-a făcut pe partea din față și pe cea din spate a figurinei cu mîinile redată în relief (fig. 3/9).

Ce anume reprezintă ornamentele de pe figurinele descrise ? Un slab indiciu privind îmbrăcămintea sau parte din ea ni-l oferă figurina pe care s-a păstrat o parte dintr-un brîu în relief (fig. 2/16). Un rost utilitar trebuie să-l fi avut și benzile de linii incizate în formă de X de pe spatele unor figurine. Nu este exclus ca ele să reprezinte benzi de țesătură folosite la susținerea copiilor mici sau a poverilor purtate în spate de către femei. Podoabelor utilizate de ele li s-a acordat o atenție apreciabilă. Pe o serie de figurine sînt reprezentate șiraguri multiple prevă-

²⁶ Analogii la Vinča (*ibidem*, pl. X, fig. 43 și pl. XI, fig. 45).

²⁷ O piesă cu decor apropiat găsită la Vinča și datată în faza Vinča A (*ibidem*, pl. V, fig. 15). La Turdaș s-a descoperit o figurină cu decor identic, alcătuit tot din grupuri de cîte trei linii paralele incizate (Marton Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma...*, Cluj, 1941, pl. CXL/9).

zute într-un caz cu două pandantive, purtate pe verticală (fig. 2/16). Cel din față este perforat la extremitatea de sus și la mijloc, iar cel din spate a fost găurit la extremități. De la acesta din urmă coboară pe spate două linii incizate în zigzag. După toate probabilitățile, decorația cu linii oblice, aflată pe fruntea măștilor figurinelor avînd capul modelat ca o ciupercă (fig. 1/10,11), oglindește obiceiul oamenilor din perioada respectivă de a se tatua pe frunte. Pe nici o figurină nu sînt indicii cu privire la modul de a purta părul.

Figurinele descrise au fost modelate din pastă amestecată cu puțin nisip cu bobul mărișor. Culoarea lor este de obicei roșcată sau roșie, rar cenușie.

II. Figurinele antropomorfe din nivelul superior sînt mai puține. Tipul principal este cel caracterizat prin modelarea mai complicată a capului. Pe creștet parcă ar avea redată o căciuliță prelungă. Masca avea o formă specifică, pentagonală²⁸ (fig. 4/1), cu marginea de sus puțin arcuită, aflată mai jos de înălțimea maximă a creștetului. Masca are fruntea îngustă; nasul este proeminent, prelung, modelat pe mijlocul măștii și cu profil arcuit. Ochii sînt indicați prin linii incizate, arcuite puțin și prelungite prin cîte o linie coborînd de o parte și de alta a nasului; bărbia este arcuită. Gîtul unor astfel de figurine se lărgește la partea inferioară.

Un alt tip este reprezentat printr-o figurină sveltă (fig. 4/2), cilindrică. Masca de pe față este de formă triunghiulară cu laturile arcuite. Pe creștet are o fațetă oblică. Brațele ei sînt redade prin două proeminențe mici, țuguiate, iar sinii sînt slab reliefați. Partea din spate este modelată ca un plan arcuit. Porțiunea de jos a figurinei este spartă încă din vechime.

Din același nivel provine un fragment din capul unei figurine cu ochii ca două adîncituri ovale. Deasupra ochilor este indicată fruntea îngustă, mărginită sus și lateral de o porțiune reliefată înfățișînd, probabil, părul (fig. 4/3). Spatele figurinei, începînd de la creștet, este neted.

Probabil în același nivel au fost descoperite două figurine fragmentare, deosebite ca formă de celelalte piese. Prima dintre ele are în secțiune formă ovală. Privită din față, figurina este dreptunghiulară, puțin lățită la bază²⁹. Capul piesei lipsește; sinii sînt slab reliefați, iar mîinile sînt redade în relief ca fiind întinse oblic în față, una spre cealaltă. Pe fiecare mîină este indicată în relief cîte o brățară (fig. 5/2). Ținînd seama de poziția ei, rezultă că femeile de atunci purtau brățările deasupra cotului. Cea de-a doua piesă s-a păstrat de la piept în jos. Corpul se lărgește în regiunea șoldurilor. Figurina prezintă o steatopigie accentuată (fig. 4/5). Picioarele sînt lipite, dar delimitate prin cîte o șanțuire, în față și în spate. La partea inferioară figurina are un soclu lățit în părți.

Din perioada mai nouă datează și un grup de obiecte considerate de către unii specialiști ca fiind amulete³⁰, iar de alții că ar fi servit în

²⁸ O mască asemănătoare ca formă este reprodușă la M. Vasić, *op. cit.*, pl. XXXVII, fig. 183.

²⁹ Ținînd seama de forma corpului și a umerilor, această figurină se datorește influenței culturii Tisa evaluate. Fragmentul nostru a făcut probabil parte dintr-o figurină așezată pe un „tron”.

³⁰ Ne referim la piesele de tipul celor din categoria D, după clasificarea lui M. Garașanin, *op. cit.*, p. 61, p. 180 și p. 170, fig. 97.

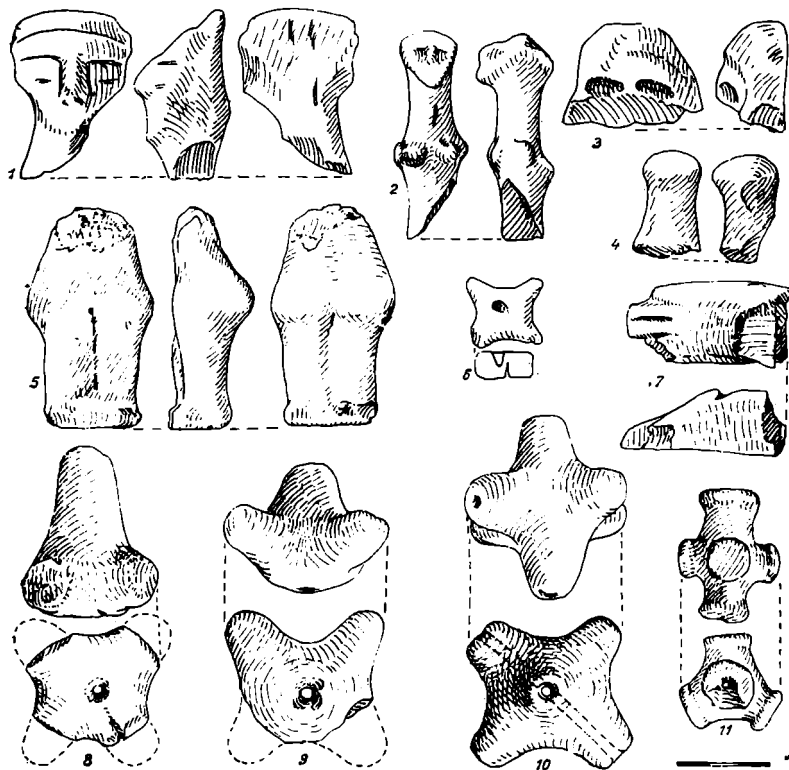


Fig. 4. — Figurine feminine și „amulete” descoperite la Zorlențu Mare (cultura Vinča, faza Ornița-vest).

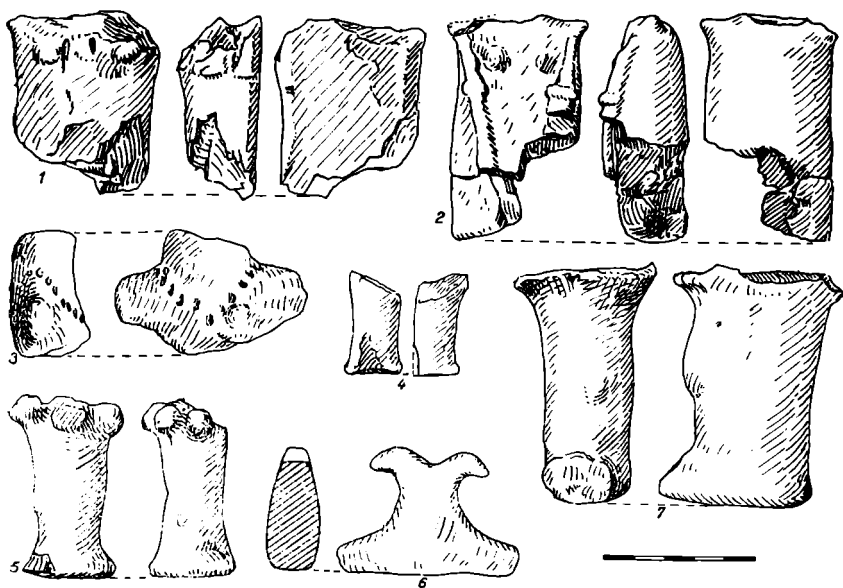


Fig. 5. — Figurine feminine descoperite la Zorlențu Mare (cultura Vinča).

vechime pentru efectuarea unor observații meteorologice³¹, în directă legătură cu activitatea de cultivatori a membrilor comunităților. Este vorba în principal de obiecte piriforme, perforate pe verticală, prevăzute la partea inferioară cu cîte patru prelungiri laterale scurte, în cruce (fig. 4/8,9). O altă piesă mai complicată are corpul fusiform, cu extremitățile boante și cu patru prelungiri laterale (fig. 4/10) în cruce, făcute pe mijlocul corpului. Obiectul este perforat pe verticală, de-a lungul corpului, și pe orizontală, prin două brațe opuse. O piesă asemănătoare are corpul cilindric, cu extremitățile puțin îngroșate (fig. 4/11), perforat pe verticală³². Pe mijlocul corpului există trei proeminențe radiare, cu capătul îngroșat, neperforate.

Amintim și alte două obiecte de lut ars. Primul provine probabil de la o figurină cilindrică. Fragmentul are la partea superioară, păstrată, trei proeminențe cu suprafața neregulată³³ (fig. 5/5), în timp ce partea inferioară este lătită pentru a servi ca soclu. Cea de a doua piesă are o formă cu totul deosebită (fig. 5/6). La capătul de sus sînt înfățișate două prelungiri ca niște coarne, opuse, arcuite. Corpul piesei este îngust sus și se lărgeste mult la partea inferioară; baza este netedă.

Tot din stratul de cultură Vința, din nivelul superior, s-a scos la iveală un lot de circa 25 de figurine foarte stilizate, cu corpul cilindric și cu două brațe laterale, oblice în sus³⁴. Corpul lor este perforat pe verticală. Ele aveau cap mobil.

Mai sînt de menționat cîteva piese cu datare neclară: un picior masiv (fig. 5/7) cu genunchiul proeminent³⁵, un alt picioruș de figurină (fig. 5/4), laba unui picior de figurină avînd degetele despărțite prin creștături (fig. 4/7), ca și un fragment, provenind poate din capul unei figurine (fig. 4/4). Amintim și o mică piesă cruciformă (fig. 4/6).

Figurinele descrise au fost modelate din pastă fină sau amestecată cu nisip mărunt. Ele au culoarea roșcată sau cenușie.

★

Compararea datelor obținute prin studierea figurinelor antropomorfe de la Zorlențu Mare în raport cu cele descoperite la Liubcova³⁶ duce la unele concluzii remarcabile privind atît clasificarea plasticii din fazele documentate în cele două așezări, cît și pentru periodizarea culturii Vința în general. Cele două loturi de figurine scoase la iveală din straturile reprezentative de la Zorlențu Mare și de la Liubcova se deosebesc între ele, ceea ce constituie o dovadă că stațiunile amintite datează din două faze diferite ale culturii Vința. Figurinele de la Zorlențu Mare au unele analogii în așezarea de la Vința, printre figurinele descoperite în principal între 9,40 m și 8 m adîncime în stratul atribuit fazei Vința A. Alte figurine (mai puține la număr) de la Zorlențu Mare își găsesc

³¹ După părerea lui J. Csalog de la Szentes.

³² Analogii la Vința (M. Vasić, *op. cit.*, pl. CXXXIII, fig. 624).

³³ Probabil sînt părți dintr-un brlu similar celui de pe figurina reprodusă de M. Vasić, *op. cit.*, pl. XXXII, fig. 158.

³⁴ De tipul celei reproduse de M. Vasić, *op. cit.*, pl. CXXXVI, fig. 640. Acest lot de figurine va fi publicat de Octavian Răuț.

³⁵ Eugen Comșa, *Unele date cu privire la cultura Vința în sud-vestul României, în Dacia*, N.S., XII.

³⁶ *Ibidem*.

analogii printre piesele descoperite la Vinča la 7,60 m adîncime, care pot fi atribuite începutului fazei Vinča B 1. În schimb, figurinele din lotul reprezentativ de la Liubcova sînt asemănătoare cu unele dintre acelea atribuite fazei Vinča B 2³⁷. Ținînd seama de cele relatate, rezultă că studierea figurinelor ca și a celorlalte categorii de materiale de la Zorlențu Mare permite completarea periodizării culturii Vinča de pe teritoriul Banatului cu încă o fază, pentru care propunem denumirea de *faza Zorlențu Mare*. Astfel, din îndelungata evoluție a comunităților culturii Vinča, avem documente pînă în prezent în Banat :

— *faza Zorlențu Mare*, reprezentată în nivelurile inferioare ale stratului de cultură Vinča din așezarea amintită ;

— *faza Ornița* documentată în nivelurile inferioare ale stratului de cultură Vinča din așezarea de la Liubcova³⁸ ;

— *faza Ornița-Vest* (denumire provizorie) cunoscută pe baza materialelor din ultimul nivel din partea de vest a așezării de la Liubcova³⁹.

În stadiul actual al cercetărilor, din documentarea noastră privitoare la evoluția comunităților culturii Vinča de pe teritoriul Banatului lipsesc perioada de început și perioada de sfîrșit a culturii.

Revenind la plastica antropomorfă a fazei Zorlențu Mare, din datele prezentate rezultă că ea este caracterizată pînă acum numai prin figurine feminine, stînd în picioare. De obicei, corpul lor este în secțiune cilindric sau oval, cu soclu cilindric, lătit la bază. Specifică pentru fiecare fază este modelarea capului prevăzut cu o mască pe față. Figurinele din faza Zorlențu Mare au masca de formă triunghiulară, cu laturile arcuite. Măștile figurinelor din faza Ornița sînt tot triunghiulare, dar cu laturile mai drepte și cu colțurile ascuțite. Pe măștile figurinelor fazei Zorlențu Mare, ochii sînt redați mai ales prin linii incizate oblice. Nasul lor este reprezentat printr-o proeminență mică, rotundă (rar ovală), scundă. În schimb, pe măștile fazei Ornița nasul este prelung, înalt, cu profil arcuit. Astfel, forma nasului constituie, în cazul dat, un element important de datare. Figurinele din faza Zorlențu Mare au încă o caracteristică interesantă, în ceea ce privește decorul. Într-un procent ridicat, figurinele sînt ornamentate pe spate cu grupuri de linii incizate în formă de X. Un astfel de orîment nu este reprezentat pe figurinele fazei Ornița, caracterizate prin alte motive decorative, alcătuite tot din linii incizate, dar mai mult de caracter meandric, oglindind, probabil, ornamentele de pe îmbrăcămintea femeilor.

Menționăm și unele date despre datarea celui de al doilea grup de figurine de la Zorlențu Mare, descoperite în nivelul superior. În prezent, elementul principal îl constituie figurina cu mască de formă pentagonală. Prof. J. Korošec⁴⁰, referindu-se la piesele descoperite între 8 și 6 m adîncime în cuprinsul așezării de la Vinča, era de părere că astfel de figurine au fost paralele în timp cu cele avînd masca de formă triunghiulară, încă din cursul fazei Vinča B. În schimb, prof. M. Garašanin⁴¹ consideră că figurinele cu masca pentagonală au fost folosite în peri-

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ J. Korošec, *op. cit.*, I, p. 103—104.

⁴¹ M. Garašanin, *op. cit.*, p. 177.

oada de la sfârșitul fazei Vinča-Turdaș (figurine descoperite între 7 și 6 m adâncime la Vinča). În stadiul actual al cercetărilor de la noi, încă nu putem da un răspuns categoric cu privire la datarea acestei categorii de figurine. Menționăm numai că în stratul reprezentativ, din faza Ornița, aparținând culturii Vinča cercetat la Liubcova ⁴², încă nu s-a găsit nici o figurină cu mască similară. În schimb, le avem documentate în nivelul superior, din faza Ornița-Vest. Ținând seama de observațiile menționate atribuim fazei Ornița-Vest lotul de figurine descoperit în nivelul superior de la Zorlențu Mare. În sprijinul acestei datări menționăm și existența în așezarea amintită a obiectelor considerate ca amulete. Mai multe piese de același tip s-au descoperit numai în nivelul superior al așezării de la Liubcova, datat în faza Ornița-Vest ⁴³.

În partea de nord-vest a Banatului pînă în prezent sînt cunoscute mai multe așezări Vinča aparținînd toate numai fazei Zorlențu Mare. În acea zonă se întîlnesc și așezările purtătorilor culturii Tisa dintr-o fază evoluată ⁴⁴. Rezultă că locuirea comunităților Vinča din faza Zorlențu Mare a fost întreruptă în acea parte a Banatului datorită pătrunderii comunităților Tisa. Descoperirea în așezarea de la Zorlențu Mare a unui strat cu materiale din faza Ornița-Vest indică faptul că în zona respectivă locuirea comunităților Vinča a durat vreme mai îndelungată decît în nord-vest, cel puțin pînă în cursul fazei amintite.

Prin poziția sa geografică, așezarea de la Zorlențu Mare are o importanță deosebită, căci, prin studierea și a celorlalte categorii de materiale scoase la iveală, se vor cunoaște și raporturile dintre membrii comunității de acolo și cei din regiunile apropiate dinspre nord-vest și dinspre nord-est.

FIGURINES ANTHROPOMORPHES APPARTENANT À LA CIVILISATION DE VINÇA, DÉCOUVERTES À ZORLENȚU MARE

RÉSUMÉ

Durant les années 1962—1964, des fouilles ont été pratiquées dans l'établissement de Zorlențu Mare (dép. de Caraș-Severin). A la base, il y a une mince couche contenant des vestiges de la civilisation Starčevo-Criș, alors que la couche supérieure, épaisse d'environ 1,40 m, appartient à la civilisation de Vinča. Celle-ci comporte plusieurs niveaux caractérisant deux phases différentes du développement de cette civilisation. Les niveaux inférieurs attestent une étape du début de son développement, que nous nous proposons de l'appeler « phase Zorlențu Mare » (ayant des analogies parmi le matériel attribué à la fin de la phase Vinča A et à la phase Vinča B 1). Le niveau supérieur comporte des vestiges spécifiques à la phase Ornița-Ouest.

⁴² Eugen Comșa, *Unele date cu privire la cultura Vinča ...*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Milutin Garašanin, *Die Theiss-Kultur im jugoslawischen Banat*, in *33. Ber RGK*, 1943—1950, Berlin, 1951, p. 125—132.

Les fouilles de Zorlențu Mare ont livré environ 100 figurines féminines. Celles appartenant à la phase Zorlențu Mare ont le corps cylindrique ou à section ovale, se caractérisant par la forme de leur tête et de leur masque surtout. Celui-ci est triangulaire, avec les côtés incurvés. Leurs yeux sont représentés seulement par des traits obliques incisés. Une petite proéminence ronde (parfois ovale) peu accusée représente le nez. Des groupes de traits en X, incisés, ornent le dos de la plupart de ces figurines.

A l'heure actuelle, trois phases du développement de la civilisation de Vinča sont attestées au Banat, à savoir Zorlențu Mare, Ornița et Ornița-Ouest. Ce qui manque encore ce sont les données concernant le commencement et la fin de cette civilisation.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Figurines féminines découvertes à Zorlențu Mare (civilisation de Vinča, phase Zorlențu Mare).

Fig. 2. — Figurines féminines découvertes à Zorlențu Mare (civilisation de Vinča, phase Zorlențu Mare).

Fig. 3. — Figurines féminines découvertes à Zorlențu Mare (civilisation de Vinča, phase Zorlențu Mare).

Fig. 4. — Figurines féminines et « amulettes » découvertes à Zorlențu Mare (civilisation de Vinča, phase Ornița-Ouest).

Fig. 5. — Figurines féminines découvertes à Zorlențu Mare (civilisation de Vinča).

